

vesje novost in novost, čeprav iz nasprotnega razloga, je to tudi za nas Slovence. Zato je po mojem dobro, da se seznanimo z Dardijem. Konec koncev smo tudi mi sedaj na morju, s katerega nam ne bodo prihajali samo parniki, ampak tudi pesem optimistične, sončne narave in z njo smisel za popolnost oblike.

Josip Tavčar

MOČ PESNIŠKE BESEDE

(Srečanje z Julianom Tuwimom)

*Na bornem pokopališču,
na židovskem grobišču
je grob poljske matere moje,
matere židovske moje.*

*Fašist jo je ustrelil,
ko je mislila name,
fašist jo je ustrelil,
ko se je bala zame.*

*Hčerkica, ne pozabi,
zapomni si, vnuček pozni!
Izpolnile so se besede,
dopolnil se čas je grozni.*

Iz pesmi »Mati«.

Poljskega pesnika Juliana Tuwima sem spoznala v čisto posebnih okoliščinah in zato ne morem pisati o njem, kakor navadno pišemo o pesnikih in pisateljih. Bil mi je tedaj tisti košček lepote, ki brez njega človek ne more živeti, pa če še tako strada kruha. Pravzaprav — eden tistih koščkov lepote, toda najlepši in najljubši. Govoril je iz nekega daljnega, minulega sveta, ki je zapustil bolečo sled, pa se je človeku vendarle tožilo po njem, in je prav tako žgoče upal in vpil po novem, drugačnem, sončnem svetu, kakor so tedaj vpila in upala naša srca, ki brez tega upanja ne bi bila mogla ostati živa.

Lahko bi ga bila pač spoznala že prej, saj sem se v svojem srednješolskem vseslovanskem navdušenju začela že tedaj učiti poljščine, Tuwim pa je bil dotlej izdal že šest pesniških zbirk (*Prežanje na boga, Plesoči Sokrat, Sedma jesen, Četrtri zvezek pesmi, Besede v krvi, Črnoleska beseda*), kasneje pa, še preden se je z nemškim napadom na Poljsko začela druga svetovna vojna, še tri ali štiri (*Ciganska biblija, Semenj rim, Goreča vsebina*) in pa znamenito, prepovedano pesnitev *Ples v operi*. Toda moje prvo poljsko berilo je bilo polno nekega drugega Julija — Kadna Bandrowskega, o Tuwimu pa v njem ni bilo sledu. In vendar je že takoj po prvi vojni vzviharil poljsko lepo slovstvo z novostjo predmetov, ki jih je opeval, in s presenetljivostjo izrazov, ki jih je pri tem uporabljal, saj je prišel iz okolja, iz kakršnega dotlej poljski pesniki niso prihajali — iz industrijskega kraja Łódź, ki ga je sredi prejšnjega stoletja kapitalistični pohlep Poljakov in tujcev po velikih dobičkih in ceneni delovni sili skoraj čez noč prelevil iz vasi v tovarniško mesto. Tam se je navezal na »malega« človeka, na njegove vsakdanje težave in pričakovanja in tem, za ta-

kratno poljsko beroče občinstvo pač prevsakdanjim predmetom dajal prenenavadno, preveč pesniško, dasi tako preprosto obliko, z včasih pretresljivo, drugič bridko posmehljivo podčrtano vsebino.

In v tistem »najbolj prostaškem« poljskem mestu — v Łodzu mu je oče — majhen uradniček — zasanjano pripovedoval o Parizu, kamor si je še vedno želel, in si pri tem pripeval marseljezo. Mnogo let — štirideset let — kasneje pa si je sin iz bleščečega Pariza želel v sajasti, mračni Łódź:

*Škoda, oče, moj sosed bodoči,
da te pot nikdar več v Pariz ne zanese...
Toda sin tvoj v poljski Łódź se povrne —
in s Kosciuskove ulice, zdaj Hermann Goeringstrasse,
na grob ti veselo novico prinese
in tvojo in svojo misel v marseljezo strne.*

(Rimano kramljanje o očetu in sinu, o dveh mestih in stari pesmici.)

Najprej pa ga je pot zanesla v Varšavo med prevratniško pesniško mladino, ki se je z njo družil zlasti v znamenitem listu *Skamander* in bil med njo najbolj prevratniški, dasi je navezoval na pesniško tradicijo in razglašal Leopolda Staffa za svojega pesniškega vzornika in dasi se je upiral vsem anarhističnim, zlasti futurističnim pesniškim poskusom. In najbolj nevsakdanji — kljub vsakdanjosti svojih pesniških predmetov ali pa prav zato — in hkrati najbolj bleščeš v izrazu, dasi je bil Žid, česar ni tajil, kar je tudi razburjalo brunne poljske malomeščane. Kakor nekoč Heine Nemcem tako je Tuwim prinesel Poljakom nekaj čisto novega — liričnost in grenko satiro hkrati. Ukvarjal se je s fiziko in kemijo, najbolj pa ga je pritegovala poljska beseda. Zakaj predvsem je bil pesnik, in sam pravi o sebi:

*Poklica nobenega nimam,
samo besede lovim.
Ves buden in ves v ušesih,
se po svetu za njimi podim.* (Beseda in telo.)

Vse, kar je kdaj ljubil in čutil, poje v isti pesmi, ga vse dni obdaja kakor roji sončnih čebel, ki ga sicer zbadajo s svojimi želi do krvi, pa mu je — ranjenemu od besed — vendar tako sladko:

*Zaprte v srcu,
besede trepečejo,
zato tako drhti.*

In prav ko se je najbolj vneto ukvarjal z »alkimijo besed« in ko se je najbolj navezal na poljščino, ki jo je štel in občutil za svoj materin jezik, ga je domovina najbridkeje razočarala. Iz viharne pomladi po prvi vojni, ki se je takratnemu mlademu pesniškemu rodu zdelo, da bo dozorela v poletje svobode, kar mu je dajalo tisto življenjsko radost in moč, ki jo srečamo zlasti tudi pri mladem Tuwimu, je prešla Poljska v nacionalistično in fašistično mrko jesen, ki je bila prav tako protisemitsko obarvana kakor njena nemška vzornica. Zato je začela postajati Tuwimova pesniška govorica vse mračnejša

in grenkejša, hkrati pa vse ostrejša in vse bolj napadajoča. Iz spretnega žonglerja se je sprevračal v vse ostrejšega strelca, in to hote in zavestno.

*Če si mi, stvarnik, dal besede, dar svoj sveti,
daj, naj srce mi gneva prekipeva
in kakor davni pesniki — preprosti in zavzeti —
naj bijem po mogočnih in tiranih dneva.* (Prošnja za pesem.)

In ne prosi himen, ker ni treba himen ljudem, ki jim pod umazanimi cunjami prezebajo prazna srca, temveč ostrine jekla, spretnosti in domišljije, tanko in pravo rimo, da mu bodo puščice zadevale naravnost v cilj.

Vedno znova se vrača k svojim besedam, nikoli mu niso dovolj preproste in dovolj bleščéče, dovolj gnevne in dovolj goreče. Še potem, ko se je po koncu vojne po šestletnem beganju po tujini vrnil domov — med prvimi poljskimi pesniki in pisatelji, kakor je tudi med prvimi poljskimi pesniki in pisatelji na zahodu priznal manifest poljskega osvobodilnega odbora in priznal poljsko ljudsko vlado — je kriknil:

*Vrnite se k meni, — vse navadne besede,
pozabljene, zatrte, vsakdanje,
zagorite v meni z novim bleskom,
naj vas več sramežljivo ne šepečem — naj kriknem.* (Krik.)

Komu? Varšavi, ulici, ljudstvu, delavskemu praporu, novemu svetu in sreči, da je v dneh mlade, zmagoslavne svobode državljan mogočne republike. Saj je toliko let begal po tujem svetu in hrepenel domov in v tem hrepenenju napisal devet tisoč stihov nedokončane, pa vendar dovršene umetnine — epsko-lirsko pesnitev *Cvetje poljsko*. V tej pesnitvi je upodobil tudi svojo strastno željo po novi Poljski:

*Razžari nam temoto mračno,
udari v srca z zlatim zonom,
odpri nam Poljsko, kakor z gromom
odpiráš nam nebo oblačno.
In daj nam kakor ruševine
in kakor pogorišče sveto
pomesti grehe domovine,
odnesti krivdo to preklete.
In, vzrasla s tal pokopališča,
naj revna bo, da bo le čista.
In daj ji, ko od mrtvih vstane,
in blesk jo obžari prostosti,
ljudi dobrote in modrosti.
Ko ljudstvo pa na noge plane,
s pestjo naj žuljavo udari:
Kdor dela, sam naj gospodari!*

Še preden se je sam vrnil domov, je prišel ta del pesnitve na Poljsko, kjer so ga večkrat skrivaj natisnili in si pač v boju, trpljenju in umiranju s pesnikom vred želeli, da bi se v novi Poljski izpolnila dobra volja v nesreči od-

raslih plemenitih src, da bi jim domovina kmalu spet dajala kruha s poljskih polj in krst iz poljskih smrek, predvsem pa — da bi jim v domači besedi prinesla enotnost in resnico, pravičnost in pravico.

Vedno je hotel s svojo besedo ljudem do živega, do krvi:

*Vaše besede so kakor salonski psički,
moje kakor — stekli psi!*

— — —

*O, besede! Besede ostre in zlate!
Besede grabežljive in roparske,
kakor levi, kakor levi!*

(Z besedo do krvi.)

In res jim je segal do živega, do krvi. Ni samo ustvarjalno nadaljeval najlepših tradicij poljske književne preteklosti in odkrival še neizkoriščenih bogastev poljskega jezika, temveč znal povezovati globoko ljubezen do poljskega jezika z gnevnim sovraštvom do vsega, kar je to ljudstvo zatiralo in kar je hotelo ta jezik zatreti. In prav to ga je pač tako približalo najširšim slojem, da je postal ljudski pesnik, še preden je ljudstvo premagalo svoje najhujše sovražnike.

Da to niso samo lepe besede, ki jih je zapisal ta ali oni kritik ali literarni zgodovinar, sem doživela sama — na svoji visoki slovanski šoli. Vsa srednješolska in visokošolska leta sem si goreče želela na kako slovansko univerzo, najbolj v Prago, potem pa mi je življenje kaj čudno izpolnilo to davno željo — v majhni podružnici velikega nemškega ženskega koncentracijskega taborišča — v Neubrandenburgu. Tam so bile Rusinje in Ukrajinke, Čehinje in Poljakinje, in veliko jih je znalo cel kup najlepših pesmi svojih najboljših pesnikov na pamet.

In tako nam je postalo taborišče nekaterim nekakšna specializirana — za poezijo specializirana univerza. Pesem, ki ti je ljuba, znaš na pamet in jo lahko drugim, ki je ne poznajo, napišeš in, dokler jeziku še niso kos, tudi razložiš, povesti in romanov pa ne moreš pisati, pa če so ti še tako pri srcu, zlasti ne, če si samo številka v progastih cunjah. In kakor so Rusinje poznale svojega Puškina, Čehinje zlasti svojega Wolkerja, so Poljakinje dodobra poznale svojega Mickiewicza in Slowackega, najbolje pa svojega Tuwima. Pač se je tudi med njimi našla katera, ki ga ni marala, ker je bil Žid, vendar ga je velika večina štela za svojega, kakor se je tudi on štel za njihovega — poljskega. Zanimale smo se za vse, toda Puškina in Wolkerja in še marsikoga smo poznale že od prej, Tuwim pa je bil novo in čudovito razodetje.

In oropanim vsega, celo svojih imen, in kakor živina stlačenim v zagrajen prostor, so nam misli obsegale vsa prostranstva njihovih doživljanj in vrtale v vse globine njihovih čustev, najgloblje seveda v vse tisto, kar nas je tedaj najbolj bolelo — zaslužjenost in zatiranje — in kar nas je najbolj žgalo — do neznosne bolečine živo in neprestano prisotno hrepenenje — po domovini in svobodi in po boju zanjo. Takrat šele smo do dna občutile Mickiewiczev vzdih iz *Gospoda Tadeja*:

*Domovina, ti si kakor zdravje,
le kdor te je izgubil, te ve ceniti.*

In ko smo z njim vred opevale lepoto Litve, smo mislile na lepoto lastne domovine in kakor njegovo srce pred sto leti so zdaj jokala naša srca. Brez glasu in brez solza, samo tiho, samo vase. Zlasti pa so naša srca tožila in jokala v ritmu pretresljive Slowackega *Himne ob sončnem zahodu*, ki še zdaj poje v meni in išče slovenskega izraza:

*O bog, bridko je. Za mene po obzorju
razlil sijaj si mavrice bleščeče,
pred mano zdaj gasiš v azurnem morju
zvezde bleščeče...
A dasi mi zlatiš nebo in morje,
mi je vse górije.*

Že sam ritem te pesmi se je prelival kakor naša nema žalost in jokal kakor naša srca, zakaj naše oči so bile vedno uporno suhe, čeprav so z vsakim novim gibom pojemale kakor kurjačeve oči iz Wolkerjeve balade in čeprav so naša telesa trepetala pred vedno prisotno smrtjo, ki je prežala na vsakem koraku in v sto nenavadnih oblikah. Z njim smo čutile, da ni smrt zlo, ampak da je zlo umiranje, ko je človek ves sam in samotnen — tem samotnejši, čim več jih je okrog njega z isto usodo in isto bolečino, čeprav je truma, ki je v taki obliki odvratna, vendarle hkrati človeku edino zavetje. Občutile pa smo tudi, da je tisočkrat večje zlo kakor umiranje, ki ga je doživljal mladi, nesrečni Wolker, tako nasilno, nepotrebno umiranje, umiranje še nedavno mladih in zdravih teles.

S svojo obtožbo so obtoževali namesto nas, s svojo bolečino so nam pomagali prenašati lastno bolečino, s svojim žgočim hrepenenjem pomagali krotiti lastno hrepenenje in prenašati življenje, ki je bilo stotisočkrat strašnejše kakor njih nekdanje življenje, in trpeti krivice, ki so bile stotisočkrat hujše od tistih, ki so jih nekoč trpeli sami in so jim rodile njih nesmrtni pesmi. Življenje in krivice, kakršnih si pač nobeden od njih niti v najbolj morečih sanjah in prividih ne bi bil mogel predstavljati, pa čeprav bi se bil kakor Dante lotil opisovati pekel! Kaj so bile njih bolečine proti našim bolečinam, kaj krivice, ki so jih morali prenašati, proti našim, tistim, ki so jih zdaj doživljali milijoni, kaj so bile njih slutnje smrti proti našim? In vendar je bila njih pesniška beseda tako močna in mogočna, njih občutje tako globoko, da sta pogosto prepvili naša lastna občutja in naše lastne bolečine, da niso razrile ozkih in tankih sten naših src in pognale v blaznost naših možganskih celic.

Tuwim pa je bil v tem grozotnem življenju kakor sonce in kakor posmeh. Takrat še nisem poznala njegovega *Židka* in ne njegove *Učne ure*, saj jo je napisal šele v izgnanstvu v Parizu, temveč predvsem tistega mladega prešernega fanta, ki si prisvaja ves svet, in tistega dozorevajočega človeka, ki se rahlo otožno poslavlja od minevajočega mladega življenja, in se mu toži po Cezarju in raztrganih šolskih knjigah, ki so mu bile včasih tako odveč, in tistega sebi in drugim se posmehujočega pesnika, ki bi rad ponavljal življenje kakor šolski razred in ki moli za vse »prebivalce sveta« — tudi za tiste, ki čakajo po lekarnah, in za tiste, ki so vlak zamudili... In prav to — posmeh — je bil tako bridko potreben, zakaj od same bridkosti človek ne more dolgo živeti, od same žalosti prej ali slej pogine, se prepusti toku, ki ga žene proti vrtincu, proti ponikalnici. Da ostane živ, se mora znati tu pa tam tudi po-

smeheliti — čim bolj žgoče, tem bolje — sebi in drugim in se znati hahljati na dnu srca tudi ob hudobnem posmehu svojega bližnjega, pa čeprav na svoj lastni račun. — In še je bil kakor svetlo in nepremagljivo upanje in kakor obet vsega tistega, po čemer smo hrepeneli. Ne samo obet svobode in življenja, temveč obet novega, ustvarjalnega življenja, ko bomo kakor njegov mladi zidar gradili svoj beli dom, svoj stonadstropni beli dom, iz samega rezanega kamna, tja gor do oblakov, kjer udarjajo strele, in potem še više in više, vse do tja, kjer žge samo svetlo sonce.

Nobena Poljakinja ni tedaj nič vedela o njem, zato so ga naše misli za-skrbljeno iskale okrog po svetu in se bale zanj, saj je bil vendar Žid. Šele zdaj vem, da se je takrat potikal po tujem kakor toliko poljskih umetnikov pred njim in da je potem — 1955 — mnogo prezgodaj umrl. Vsa leta po vojni se mi je zdelo, da bi mu morala povedati, kaj so njegovim rojakinjam in nekaterim izmed nas pomenile njegove pesmi v najhujših dneh našega življenja, kako je postajal z mano na jutranjih in večernih apelih, hodil z mano v tovarno in iz tovarne, postaval z mano ob kupu razbitin, ki jih je bilo treba kdo ve zakaj premetavati s kupa na kup, kako je nekega dne stal z mano za stroji, ki so jih Nemci »evakuirali« iz naših krajev in so nam bili zato kakor oznanilo bližnjega konca, in jih božal, ko bi jih bilo treba čistiti. Imeli so tako lepe široke hrbte in za njimi se je dalo tako lepo sanjariti o domačih krajih in o časih, ko se bodo stroji in se bomo me vrnile.

In zato — kadar pomislim na tiste čase, ki kakor da niso mogli biti in so vendar bili, srečam v spominu najprej svoje tedanje najljubše sopotnike — Słowackega, Wolkerja, Tuwima, pravzaprav Tuwima, Słowackega, Wolkerja. In spomini mi bijejo v ritmu njihovih pesmi. Šele potem prihaja vse drugo — brezkončno štetje in preštevanje, tisto boleče zburjanje vsako še temno jutro, ko je človek preklinjal trenutek, ko se je spet zbudil v življenje, tisto vsakdanje, ponovno, težko vživljanje v taboriško životarjenje, in trepetanje — kakšno bolečino in ponižanje bo spet prinesel novi dan, in potem korakanje po pet in pet kakor čreda delovne živine. In še in še. In navsezadnje tudi tista neprestana živčna vznemirjenost zaradi skrbno varovanih zakladov na drobnih, strogo prepovedanih lističih.

Erna Muser

ZAPISEK O DANAŠNJI MAKEDONSKI POEZIJI

Makedonska književnost, zlasti poezija, je po osvoboditvi doživela zavidljiv razvoj in se uvrstila kot enakovreden in pomemben partner med nekdanj dosti bolj razvite literature jugoslovanskih narodov. Ta razvoj slovenskemu bralcu ni neznan. Že vsa leta od osvoboditve sèm naše revije od časa do časa priobčujejo pesmi posameznih makedonskih pesnikov ali kar celih skupin, založbe pa poleg pesniških zbirk izdajajo tudi njihova prozna dela. Tako smo že dokaj zgodaj dobili v knjigi prerez makedonske lirike in proze, pesmi Blaža Koneskega (*Vezilja*) in Aca Šopova (*Zlij se s tišino*), v zadnjem času pa še pesmi padlega proletarskega pesnika Koča Racina (*Svitanja*).

Za sodobno makedonsko književno dejavnost je značilno silovito prizadevanje, da bi nadoknadila zamujeno, da bi dohitela raven književnosti drugih jugoslovanskih narodov, ki jim je bila zgodovina bolj naklonjena kot make-